

УДК: 37.032

Мамытов А.

педагогика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз билим берүү академиясы
ОКУУЧУЛАРДЫН ОКУУ ЖЕТИШКЕНДИКТЕРИН ЖАҢЫЧА БААЛОО

Мамытов А.

доктор педагогических наук, профессор, кыргызская академия образования
ОЦЕНКА УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ ПО-НОВОМУ

Mamytov A.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kyrgyz Academy of Education
ASSESSING STUDENT PERFORMANCE IN A NEW WAY

Аннотация. Макалада окуучулардын мектеп билиминдеги окуу жетишкендиктерин кыргыз элине мүнөздүү баалуулуктарга жана таанып-билүү теориясынын жоболоруна негизделген 7 баллдык баалоо шкаласын негиздөө жана практикага киргизүү сунушу баяндалат. Автордук көз караш мектеп билимин 12 жылдык билим берүүгө трансформациялоону камсыз кылуучу ченемдик-укруктук актылардын жана окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо системасын мүнөздөгөн адабий булактардын анализине негизделет жана адистик чөйрөгө талкуу максатында сунушталат.

Түйүндүү сөздөр: беш баллдык, он баллдык, жети баллдык баалоо шкаалары, негизги баалуулуктар, компетенттүүлүктөр.

Аннотация. В статье излагается предложение обосновать и внедрить в практику 7-балльную шкалу оценок успеваемости учащихся в школьном образовании, основанную на ценностях, характерных для кыргызского народа, и положениях теории познания. Авторская точка зрения основана на анализе нормативных правовых актов, обеспечивающих трансформацию школьного

образования в 12-летнее образование, и литературных источников, характеризующих систему оценки образовательных достижений учащихся, и предлагается для обсуждения в профессиональной среде.

Ключевые слова: пятибалльная, десятибалльная, семибалльная шкалы оценок, основные ценности, компетенции.

Abstract. The article presents a proposal to substantiate and put into practice a 7-point scale for assessing student academic performance in school education, based on the values characteristic of the Kyrgyz people and the provisions of the theory of cognition. The author's point of view is based on an analysis of regulatory legal acts ensuring the transformation of school education into 12-year education, and literary sources characterizing the system of assessing student academic performance, and is proposed for discussion in a professional environment.

Keywords: five-point, ten-point, seven-point assessment scales, core values, competencies.

Киришүү. Билим берүү системасындагы окуучулардын окуу жетишкендиктери салттуу түрдө беш баллдык баалоо шкаласы менен бааланат. Мындай ыкма совет доорунда түптөлгөнү, соңку мезгилде жогорку билим берүү системасында өзгөртүлгөнү, ал эми мектеп билим берүү системасында сакталып келе жатканы менен мүнөздөлөт. Орун алган тенденция постсоветтик бир катар өлкөлөргө, алардын катарында Кыргызстанга да тийиштүү. Ошол эле мезгилде баалоо системасын өзгөртүү демилгеси мезгил-мезгили менен көтөрүлүп келе жатканына да күбө болобуз. Анткени дүйнөлүк тажрыйбада окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо системасында ар түрдүүлүк орун алат. Бир катар аналитикалык изилдөөлөрдө жана форумдарда беш баллдык баалоо шкаласы ийкемдүү эместиги белгиленет. Мындай пикир мектеп билим берүү системасына карата да айтылат. Жогоруда белгиленген жагдайларга байланыштуу изилдөөнүн милдеттерин

билим берүү системасындагы окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо түшүнүгүнө ченемдик-укуктук көз карашта сереп салуу, окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоодо орун алган тенденцияларга кырдаалдык анализ жүргүзүү жана Кыргызстандагы мектеп билимин 12 жылдык билим берүүгө трансформациялоодо баалоо системасын да жаңылоо демилгесин негиздөө иретинде аныктадык. Изилдөөдө ченемдик-укуктук актыларды, адабий булактарды анализдөө жана жалпылоо методдору колдонулду.

Негизги мазмун. Жаңы муундагы ченемдик-укуктук актылардын анализи баалоо түшүнүгүн жана алардын түрлөрүн интерпретациялоодо жаңы жагдайлар орун алганын көрсөттү. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартында баалоо түшүнүгү төмөндөгүдөй мүнөздөлгөн: “Баалоо – билим алуучулардын этикалык жана интеллектуалдык өнүгүүсүнө жана алар турмушта зарыл болгон компетенцияларга ээ болуусуна, ошондой эле бул иштин натыйжаларынын шайкештигин аныктоо үчүн кайтарым байланышты жүзөгө ашырууга багытталган билим алуучулардын таанып-билүү ишин өлчөө, интерпретациялоо жана талдоо процесси” [1, 5-пункт, 5-абзац].

Баалоо түшүнүгүнүн жаңы интерпретациясы ченемдик-укуктук көз карашта маанилүү роль ойногон бир катар олуттуу белгилерди жана аларды жетекчиликке алуу зарылдыгын белгилейт. Алар окуучунун таанып-билүү аракетине басым жасоо жана баалоонун критериялдык көрсөткүчтөрүн так аныктоо болуп саналат.

Критериялдык баалоо түшүнүгүнө кайрылып мамлекеттик стандартта анын төмөндөгүдөй мүнөздөмөсүн көрүүгө болот. “Критериялдык баалоо – так аныкталган, биргелешип иштелип чыккан, билим берүүнүн максаттарына жана мазмунуна шайкеш келген жана билим алуучулардын компетенттүүлүгүн калыптандырууга өбөлгө түзгөн, билим берүү процессинин бардык катышуучулары үчүн алдын ала белгилүү болгон критерийлер менен салыштырууга негизделген билим алуучулардын окуудагы жетишкендиктерин баалоо”.

Жогоруда белгиленген интерпретациялар мектеп билими күтүлүүчү натыйжага карата багыт алуу зарылдыгын бышыктайт. Баалоонун предмети да олуттуу тактоолор менен коштолгонун байкоого болот. Мамлекеттик стандартта баалоонун предмети катары негизги компетенттүүлүктөр жана алардын калыптануу деңгээлдери таанылары көрсөтүлгөн. Негизги компетенттүүлүктөрдүн курамы модулдук-уя формасында жайгаштырылып төмөнкү төрт түрү менен бааланары белгиленген. Алар таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүк, социалдык-коммуникативдик, эмоционалдык-инсандык жана

маалыматтык-санариптик компетенттүүлүктөр болуп саналат. Буга чейинки тажрыйбада күтүлүүчү натыйжанын үч түрү негизги компетенттүүлүктөр иретинде таанылып келген.

Ченемдик-укуктук көз караштан алганда окуучунун предметтик компетенттүүлүктөргө ээ болуу зарылдыгы да белгиленген. Бирок, мектеп билиминин миссиясын мүнөздөөдө предметтик компетенттүүлүк менен катар негизги компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга олуттуу басым жасалганын белгилөө зарыл. Анткени күтүлүүчү натыйжа катары кабыл алынуучу негизги компетенттүүлүктөр “ар кандай кырдаалдардагы жаңы чакырыктарга ыңгайлашуу менен билим алуучунун чечим кабыл алуу, белгилүү кырдаалда аракеттенүү, күнүмдүк маселелерди чечүү, өз алдынча билим алуу комплекстик жөндөмдөрүн калыптандырууга багытталган жалпы билим берүүнүн жаңы өзгөчө маанилүү милдети болуп саналаары жетекчиликке алынган.

Мурда орун алган тажрыйбадан айырмаланып ченемдик-укуктук көз карашта билим берүүнүн философиясы өзгөргөнүн да белгилөө зарыл. Сөз 12 жылдык билим берүүнүн миссиясы күтүлүүчү натыйжаларга багытталганы, анын борборунда негизги баалуулуктар, кийинки катмарларында негизги компетенттүүлүктөр, алардын табиятын ачыктоочу сабаттуулуктар жана окуучунун инсан катары калыптануу белгилери жайгаштырылганы жөнүндө жүрүп жатат. Мындай философия окуучунун академиялык жетишкендиктери менен бирге ага татыктуу тарбия берүү зарылдыгы алдыңкы позицияга чыкканынан кабар берет, б.а. мектеп билиминин окуучуга тарбия берүү миссиясы, аны олуттуу жакшыртуу көйгөйү алгачкы ирет алдыңкы позицияга чыккандыгын тастыктайт.

Жогоруда белгиленген жагдайга байланыштуу негизги баалуулук түшүнүгүнө кайрылып мамлекеттик стандартта анын “жарандардын акыл-эсин, ой-сезимин, пикирин, табитин жана жалпы маданиятын калыптандырган жана өнүктүргөн, ошону менен бирге коомдун алга жылышына оң таасирин тийгизген салттуу жана заманбап, рухий жана материалдык, улуттук жана дүйнөлүк туруктуу болмуштар” иретинде мүнөздөлгөнүн, биринчи кезекте окуучулардын улуттук аң-сезимин түптөө зарылдыгы таанылганын баса белгилейбиз.

Баалоонун түрлөрүнө кайрылып соңку мезгилде кеңири жайыла баштаган баалоонун диагностикалык, калыптандыруучу жана суммативдик түрлөрү ченемдик-укуктук көз карашта сакталып калганын байкоого болот. Сөз диагностикалык баалоо билим алуучунун калыптанган компетенцияларынын прогрессин аныктоо, калыптандыруучу баалоо билим алуучулардын деңгээлин жакшыртуу жолдорун негиздөө жана суммативдик баалоо учурдагы, орто аралык жана жыйынтыктоочу баалоо максаттарында колдонулары жөнүндө жүрүп жатат.

Мына ушундай ченемдик-укуктук жаңы жагдайлар орун алган учурда мектеп билиминдеги баалоо өзгөртүүгө муктаждык деген суроо туулат. Биздин оюбузча, өзгөртүү зарылдыгы бар жана аны төмөндөгү багыттарын киргизүүнү сунуштайбыз.

Биринчиден, билим берүүдөгү күтүлүүчү натыйжалардын борборунда жана алардын жалпы жыйынтыгында негизги баалуулуктар менен окуучунун инсан катары калыптанышы белгиленгенине байланыштуу мектеп бүтүрүүчүсүнө расмий мүнөздөмө берүү зарыл деп эсептейбиз. Мүнөздөмө берүү ыкмасы совет доорунда колдонулуп келгенин, мектеп бүтүрүүчүсү адистик билим алууга киришип жаткан учурда, же болбосо жумушка орношууда эсепке алынган четке кагууга болбойт. Ошондой эле өнүккөн өлкөлөрдө, өзгөчө бизнесте жумушка алуу чечимин кабыл алууда рекомендация белгилүү бир деңгээлде маанилүү роль ойноп келээрин да жетекчиликке алуу керек. Бирок биздин тажрыйбада, батыш идеологиясына сугарылган бир катар эксперттердин мектеп бүтүрүүчүсүнө мүнөздөмө берүү аны басмырлоо, коркутуу инструментине айланат жана анын эркиндигин чектейт деген пикири басымдуулук кылып келет.

Биздин оюбузча, окуучунун негизги баалуулуктарга ээ болуу жана инсан катары калыптануу сапаттарын баалоодон баш тартуу мамлекеттик стандарттын расмий талабын аткарбоону туюндурат жана тийиштүү механизмди иштеп чыгуу зарылдыгын түптөйт. Мүнөздөмөдө окуучу канчалык деңгээлде мекенчил, чынчыл, адилет, жоопкер, боорукер, башкаларга жан тартат, эмгекчил, ак ниет, жаратылышка аяр мамиле жасайт жана туруктуу өнүгүү принциптерин кармайт деген сапаттарын белгилөөнүн орун алышы зарыл.

Экинчиден, окуучунун академиялык жетишкендиктери, эреже катары, беш баллдык баалоо шкаласы менен бааланып келет. Бул ыкманы өркүндөтүү сунушу мектеп билимин 12 жылдык билим берүүгө трансформациялоо концепциясын иштеп чыгуу учурунда талкууга алынган эсепке алуу зарыл (Парк Отель, 3-5-сентябрь, 2024-жыл). Негизинен эки вариант (он баллдык жана жети баллдык баалоо системалары) жөнүндө дискуссия уюштурулду. Дискуссиянын өзөктүү жоболору төмөндөгүдөй мүнөздөлдү.

Биринчи вариант жогорку билим берүүгө киргизилген 100 баллдык баалоо системасына жакындыгы, жыйынтыктоо багытында 10 баллдык шкаланы сунуштоо менен коштолоору белгиленди. Талкуу учурунда биз төмөндөгү жагдайларга көңүл буруу зарылдыгына кайрылдык. Анткени 100 баллдык баалоо системасынын өзөгүн студенттин окуу жетишкендик даражасын жыйынтыктоодо кайрадан эле төрт деңгээл түзөөрү, алар беш (эң жакшы), төрт (жакшы), үч (канааттандыраарлык) жана эки (начар) даражаларына айланаары белгиленди. Жалпы жонунан алганда сунушталып жаткан беш баллдык баалоо системасына белгилүү деңгээлде окшош экендиги түйшөлттү.

Ал эми баалоо практикасына кайрылып анын кемчиликтери иретинде беш баллдык баалоо системасы толук кандуу иштебегени, болгону үч деңгээл колдонулаары (беш, төрт, үч), ал эми “эки” деген баа таптакыр коюлбай калганы баса белгиленди. Жаңыдан сунушталып жаткан баалоо системасына мүнөздүү өзгөчөлүктөр жөнүндө да дискуссия орун алды. Анын өзөгүн баалоо даражаларын дифференцирлөө түзөөрү, мындай ыкманын баалоо процессине белгилүү деңгээлде тактыкты киргизээри да белгиленди.

Мындай көрүнүш биздин тажрыйбада деле орун алып келе жатканы эске алынды. Бирок кээ бир мугалимдер тарабынан мындай ыкма конкреттүү баа коюуда плюс (+), же минус (–) белгилерин кошуп, бааны күчөтүү, же тескерисинче, азайтуу аракетинде болоору, негизинен күнүмдүк баалоодо колдонулаары, ал эми жыйынтыктоочу баалоодо колдонууга расмий укук берилбегени тастыкталды. Жогорку окуу жайларда орун алган бааларды дифференцирлөө тажрыйбасына кайрылып “беш” жана “төрт” менен бааланган окуу жетишкендик даражалары эки, ал эми “канааттандыраарлык” жана “начар” даражалары үч баскычтан тураары, мына ушундай конвертациялоо ыкмасы менен 100 баллдык баалоо системасы 10 баллдык системага айланаары эсепке алынды. Сөз, эгерде студенттин окуу жетишкендиги 90-100 балл менен бааланса, анда АА, 85-89 балл менен бааланса – ВА тамгалары менен белгиленип “эң жакшы” даражасы катары таанылары жөнүндө жүрүп жатат. Ушундай эле тартипте кийинки даражалар аныкталып, 80-84 балл – ВВ, 75-79 балл – СВ “жакшы”; 65-74 балл – СС, 58-64 балл – ДС, 50-57 балл – ДД “канааттандыраарлык”; ал эми 49 же андан төмөн баллдар – FF, F1 жана F2 тамгалары менен бааланары бышыкталды.

Биздин оюбузча, студенттин окуу жетишкендигин баалоодо колдонулуп келе жаткан 100 баллдык баалоонун олуттуу кемчиликтери бар. Мисалы, максималдуу баллдын жарымы (Кыргыз-Түрк “Манас” университетинде 49 балл) окуу жетишкендикти “начар” деген даража менен баалайт. Бул жагдай математикадагы нормалдуу бөлүштүрүү, статистикадагы ыктымалдуулук теорияларынын өзөктүү жоболоруна толук кандуу жооп бербейт. Анткени нормалдуу бөлүштүрүүнүн графиги, эреже катары, “коңгуроо” формасында (Гаусс ийри сызыгы) орун алат, ал эми тийиштүү баллдар орточо тегерегинде топтолуп, анын формасы симметриялуу болушу шарт. Демек, эң жогорку даражанын коңгуроонун чокусунда жана ага жакын жайгашышы математикалык модель катары таанылат. Эгерде жогоруда белгиленген теорияны жетекчиликке алсак, анда 1 ден 49 баллга чейинки баалоонун үч баскыч (FF, F1, F2), 50 дөн 100 баллга чейинки баалоонун 7 баскыч (АА, ВА, ВВ, СВ, СС, ДС, ДД) менен баалана тургандыгын көрөбүз жана аны олуттуу кемчилик катары белгилейбиз.

Салттуу беш баллдык баалоо системасына мүнөздүү кемчиликтерди мезгилинде биздин илимий изилдөөлөрдө да төмөндөгүдөй белгиледик эле. “Заманбап салттуу беш баллдык баалоо системасы окуучулардын баалоочу өз алдынчалыгын калыптандыруу үчүн толук мүмкүнчүлүк бербейт. Ал тышкы көзөмөл функциясын аткарат, окуучунун өзүн өзү баалоосун да, анын ички баалоосун тышкы баалоо менен салыштырууну да камтыбайт. Баалоо системасы окутууну жекелештирүүнү кыйындатат. Мугалим үчүн ар бир окуучунун реалдуу жетишкендиктерин жазып алуу жана оң баа берүү кыйынчылыкты туудурат. Окуучу баланын жыйынтыктарын белгилүү бир ченемдер боюнча фиксациялоо менен коштолот” [2, 27-бет].

Талкуу учурунда биз башкача пикир билдирдик жана баалоонун экинчи вариантын сунуштадык. Сөз 7 баллдык баалоо системасын киргизүү жөнүндө жүрүп жатат. Анын аргументтери беш баллдык баа коюу системасы олуттуу кемчиликтерге ээ экендиги жана эл аралык тажрыйбада кеңири колдонулбаганы отурумдун катышуучуларына белгилүү эле. Баалоону өзгөртүүнүн негизги өбөлгөлөрү улуттук баалуулуктарды эсепке алуу жана анын илимий негиздерин жаңы көз карашта мүнөздөө экендигин жетекчиликке алууга чакырдым. Акыйкаттык үчүн белгилөө зарыл мектеп билимине 7 баллдык баалоо системасын киргизүү демилгеси бир нече жылдар мурда Нарын мамлекеттик университетинин окутуучулары тарабынан да көтөрүлгөнүн, бирок колдоо таппай калганын да эсиңиздерге салам.

Сунуштун өзөктүү аргументтери төмөндөгүдөй эле.

Биринчиден, беш баллдык баа коюу тажрыйбасы бир катар өлкөлөрдө кеңири жайылган (Россия, Кыргызстан, Өзбекстан, Сербия, Хорватия, Чехия, Венгрия ж.б.), ал эми постсоветтик мезгилде Беларуссияда 10 баллдык система киргизилген. Европада, айрыкча Чыгыш жана борбордук бөлүгүндө, салттуу беш баллдык шкала сакталып турат. Бирок анын вариациялары бар: мисалы, кээ бирлеринде 1 – эң жакшы дегенди, ал эми 5, тескерисинче, канааттандыралык эмес дегенди билдирет. Айрым өлкөлөрдө билимди ийкемдүү баалоо максатында 10 (Литва, Молдова, Испания, Мексика, Вьетнам), 12 (Украина) жана 20 баллдык (Франция, Бельгия, Марокко, Тунис, Ангола, Португалия) баалоо системалары колдонулаары да белгилүү. Демек, мектеп билиминдеги окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо дүйнөнүн ар кандай региондорунда ар түрдүү деген бүтүм чыгарса болот.

Экинчиден, Кыргыз Республикасында “Улуттук дем – дүйнөлүк бийиктик” аталыштагы Уңгужол кабыл алынды [3]. Анын негизги багыты улуттук иденттүүлүктү сактоо, глобалдык стандарттарга жана дүйнөлүк атаандаштыкка жетишүү максатын

айкалыштырган билим берүү философиясын өзгөртүү менен байланыштуу болду. Сөз жүрүп жаткан ченемдик-укуктук актынын логикасы «улуттук дем» өлкөнүн тарыхын, тилин, маданиятын, салтын, нарк-насилин, баалуулуктарын муундан муунга өткөрүү, улуттук руханий коопсуздукту сактоо, ал эми «дүйнөлүк бийиктик» XXI кылымдын билим стандарттарына, технологиясына, илимине шайкеш билим берүү, глобалдык атаандаштыкка жөндөмдүү инсанды тарбиялоо, окуучунун аналитикалык ой жүгүртүү дараметин өрчүтүү дегенди билдирет.

Ага байланыштуу, улуттук мурастын маңызын жана философиясын заманбап турмушка байланышын түшүндүрүү, колдонуу, окуучунун ой жүгүртүүсүн калыптандыруу маанилүү роль ойнойт. Жалпы билим берүүчү мектеп окуучуну «жөн эле билим алган» эмес, улуттук маданиятка таянган, дүйнөлүк деңгээлде ойлонгон инсан кылып тарбиялашы зарыл. Мектеп системасы улуттук иденттүүлүктү бекемдеп, ошол эле учурда окуучуну дүйнөлүк аренада атаандаша ала турган деңгээлге жеткирүүгө багытталышы шарт. Мына ушундай эле максатты 2020-жылы кабыл алынган “Кыргыз жараны – жарандардын өзүн-өзү таануусун өнүктүрүү Концепциясы” көздөгөнүн белгилейбиз [4]. Ал эми чет өлкөлөрдүн тажрыйбасына кайрылып эки мисал келтиребиз: биринчиси, ушул мезгилге чейин өз актуалдуулугун жогото элек 1890-жылы Япониянын императору кабыл алган “Тарбия жөнүндө рескрипти” [5], экинчиси, АКШнын 26-Президенти Теодор Рузвельттин тарбия жөнүндөгү көз карашы болду. Ага ылайык “Инсанга адеп-ахлактык тарбия бербей, интеллектуалдык тарбия бергениң – коом үчүн коркунучту жаратканың”, – деп айтканы [6].

Жогоруда келтирилген аргументтер баалоо системасын өзгөртүүгө түздөн-түз мүмкүнчүлүк жана негиз берет деп эсептейбиз. Уңгулук билимдин мазмунун гана эмес, баалоо философиясын да жаңылоону талап кылат жана шарт түзөт. Биздин оюбузча, улуттук баалуулукка ылайыктуу баалоо системасын киргизүү зарылдыгы бышып жетти. Эгерде окуучуну улуттук иденттүүлүккө таянып, жоопкерчиликти, адептүү инсан болуп өсүшүн камсыз кылууну мамлекеттик буйрутма катары таанысак, анда окуучунун окуу жетишкендиктерин баалоодо кыргыз элине таандык ыйык, касиеттүү сандарды колдонуу ылайыктуу болмок. Демейде мындай сандарды “сокральное число” деп аташат жана дээрлик көпчүлүк элдердин маданий салт-санааларынын орун алуу тажрыйбасынан байкоого болот.

Кыргыз элине таандык ыйык сандар анын дүйнө таанымында, ишенимдеринде, ырым-жырымдарында, жөө жомок, уламыш, эпостордун символикалык түшүнүктөрүндө орун алып муундан-муунга өтүп келгенин четке кагууга болбойт. Бул маданий-

филологиялык система катары таанылып, кыргыз элинин руханий маданиятын чагылдырган өзгөчө символдор жана салт-санаанын бөлүгү деп кабыл алууга татыктуу.

Ыйык сандар дүйнөнүн дээрлик бардык цивилизацияларында кездешет. Мисалы, эки саны жуптуулукту жана карама-каршылыкты туюнтуп Кытайда Инь–Ян, Индияда – Шива–Шакти, Гректерде – дуализм (жарык–караңгы) иретинде кабыл алынса, үч саны космостук түзүмдү туюнтуп, христиандыкта үч бирдик (отец–сын–дух), Египетте – Осирис–Исида–Гор, Түрк элдеринде Жер–Суу–Асманды билдирген. Эң кеңири тараган ыйык сандардын катарына жети, сегиз, тогуз жана он эки сандары кирээри да белгилүү.

Жети саны дүйнө элдеринде 7 асманды, 7 планетаны, 7 кереметти, арабдарда Каабаны 7 жолу айлануу талабы, Индияда 7 чакра, славяндарда «седмерица» иретинде кабыл алынып, алардын дүйнө таанымын калыптандырат. Сегиз саны түбөлүктүк циклди туюнтат жана Кытайда чексиздик, бакыт, буддизмде бактылуулукка алып барган сегиз жол катары философиялык көз караштын өзөгүн түптөйт. Тогуз саны толук циклди жана руханий бийиктикте билдирип скандинав элдеринде 9 дүйнө, гректерде 9 муза, түрк элдеринде касиеттүү 9 тумар катары таанымал болгон. Ал эми он эки саны космостук тартипте жана кайталанып туруучу циклди түшүндүрүп 12 айдын, 12 жылдык циклдин (мүчөл) киргизилишин түптөсө, Иудаизм/христиандыкта 12 пайгамбар, 12 апостол, Шумер–Вавилондо 12 зодиактын маанилүү роль ойноорун тастыктайт. Бирок бир мүнөздүү көрүнүш 10 саны алардын катарына кирбейт.

Кыргыз элинин ыйык сандарынын курамын бир, үч, жети, тогуз жана кырк сандары түптөп, түрк дүйнөсүнүн, шамандык–тенгрилик ишенимдин жана көчмөн философиясынын негизинде калыптанган. Кыргыз элинин дүйнөтаанымында жети эң кубаттуу ыйык сан катары кабыл алынат жана толуктук, ырыска, жол түшүнүктөрү менен коштолот. Элибиздин салт-санаасында жети атанын урматы ата-баба байланышын билдирсе, жети кадам – ант берүүдөгү бекемдикти, тилек тилөөнү, калыңдыкты, жорго жүрүштү жана кыялданууну чагылдырган. Мисалы, жети күн, жети асман, жети ата, жети казына, жети осуят, жети өлчөп бир кес түшүнүктөрү элибиздин дүйнө таанымын, ишенимдерин жана ырым-жырымдарын калыптандырган, жөө жомок, уламыш, эпостордо кеңири баяндалып келген.

Башкача айтканда, кыргыздардын ыйык сандары, алардын арасында жети саны окуучунун адебин, аракетин, эмгектенүүсүн жана эл менен биримдикте болушун камтып тарбиялык мааниге ээ болгондугун байкоого болот. Биздин көз карашыбызда, окуучулардын окуу жетишкендиктерин 7 баллдык система менен баалоо жөн гана сан көрсөткүчтү өзгөртүү менен чектелбестен окуучунун дүйнө таанымын калыптандырууда

маданий мурасты туура түшүндүрүү, улуттук баалуулуктарды талдоо жөндөмүн жакшыртуу, мектеп билиминдеги улуттук мазмунду (тексттерди) түшүнүү, салыштыруу дараметтерин өстүрүү менен коштолот жана 12 жылдык билим берүү көздөгөн негизги максаттардын бири баалуулуктарды калыптандырууга тийиштүү салым кошот, баалоонун тарбиялык компонентин күчөтөт.

Үчүнчүдөн, билим алуу процесси окуучунун дүйнө таанымын калыптандырып, анын тез өзгөрүп жаткан шартта өз ордун таап атаандаштыкка даяр болуу максатын көздөйт. Албетте, билим берүү процессин жүргүзүүдө негизги көңүл адамдардын маалыматын жана тажрыйбасын кандайча сактап, аларды жаңы билимдер менен байланыштырып, интеграциялаганына олуттуу көңүл бурулат. Илимий көз карашта анын өзөгүн танып-билүү теориясы аныктайт. Аталган теория адамдын билим алуу процесси тууралуу түшүнүктөрдү жана концепцияларды иштеп чыккан илимий теориялардын жыйындысы катары кабылданат. Ал билим алуу процесси кантип иштээрин, адамдын дүйнөнү кантип кабыл алып, кайра иштетип, түшүнүп, мааниге келтирээрин түшүндүрөт. Таанып-билүү теориясында негизги көңүл адамдардын маалыматын жана тажрыйбасын кандайча сактап, аларды жаңы билимдер менен байланыштырып, интеграцияланышына басым жасайт. Таанып-билүү теориясы бир нече негизги аспектилерге бөлүнөт: а) Когнитивдик теориялар – мээнин иштеши жана маалыматты иштетүү процесстери; б) Конструктивизм – билим адамдын тажрыйбасы аркылуу курулат жана билим алган адам өзүнүн тажрыйбасына негизделген жаңы түшүнүктөрдү түзөт; в) Социалдык конструктивизм – билим коомдо бөлүшүлгөн жана адамдардын өз ара аракеттенүүсү аркылуу калыптанат жана г) Аналитикалык теориялар – маалыматты логикалык жана системдүү талдоо аркылуу түшүнүү. Алардын катарында Блумдун таксономиясы (проф. Бенжамин Блум) билим алуунун деңгээлдерин классификациялоо багытын негиздегени менен өзгөчө роль ойнойт [7].

Биздин көз карашыбызда, Блумдун таксономиясы мектеп билимине 7 баллдык баалоо системасын киргизүүгө илимий негиз катары кабыл алууга татыктуу. Блумдун таксономиясы адамдардын ойлонуу процессин жана билим алуу боюнча иерархиялык структурасын мүнөздөйт, билимдин ар кандай деңгээлдерин аныктоо үчүн колдонулат. Алгачкы ирет аталган таксономия 1956-жылы иштелип чыккан, анын соңку версиясына ылайык (2001) алты негизги деңгээлдер таанылат: 1) Билүү (Remembering) – маалыматты кайра калыбына келтирүү, эстөө, фактыларды же терминдерди билүү (мисалы, аты-жөнүн билүү, маалыматты жаттап алуу). 2) Түшүнүү (Understanding) – маалыматты түшүнүү, аны түшүндүрүү жана башкаларга ишенип түшүндүрүү (мисалы, түшүнүк жөнүндөгү

суроолорго жооп берүү). 3) Колдонуу (Applying) – маалыматты колдонуу, аны практикалык кырдаалда иштетүү (мисалы, жаңы окуу идеяларын күнүмдүк турмушта колдонуу). 4) Анализ (Analyzing) – маалыматты структурасына бөлүп, компоненттердин өз ара байланыштарын жана түзүлүшүн талдоо (мисалы: маалыматтар арасындагы айырмачылыктарды жана окшоштуктарды талдоо). 5) Синтез (Evaluating) – өзгөчөлүктөрү боюнча бир нерсени баалоо, чечимдерди кабыл алуу (мисалы: кандайдыр бир идеянын артыкчылыктарын жана кемчиликтерин талкуулоо). 6) Жаратуу, түзүү, баалоо (Creating) – жаңы нерселерди түзүү, жаңы идеяларды же бүтүмдөрдү иштеп чыгуу (мисалы, жаңы концепцияны, долбоорду же чечимди жаратуу, түзүү).

Блумдун таксономиясы билимди кандайча башкарууга болорун жана аны кандайча колдонуу керектигин көрсөткөнү менен баалуу. Ал таксономиянын деңгээлдери тарабынан көрсөтүлгөн системаны, «тапшырык» катары колдонуу жана окуучулардын ой-жүгүртүүсүн ар бир деңгээлде жогорулатууга аракет кылуу керектигин түшүндүрөт. Таанып-билүү теориясы жана Блумдун таксономиясы биргеликте билим берүү процессинин терең түшүнүгүн берүүдө маанилүү роль аткарат.

Биздин көз карашыбызда, 7 баллдык баалоо системасын киргизүү окуучунун окуу жетишкендиктерин Блум сунуштаган деңгээлдердин негизинде так жана негиздүү баалоого, баалоонун ынанымдуулугун арттырууга мүмкүндүк берет. Анткени мугалим тарабынан кабыл алынган чечим окуучуга да, окуучулардын ата-энелерине/мыйзамдуу өкүлдөрүнө да мурда орун алган тажрыйбадан айырмаланып түшүнүктүү болушун камсыз кылат. Эгерде окуучунун окуу жетишкендиктери жетишсиз болсо (1-деңгээлден төмөн), анда терс баа (1) коюу, калган учурда (2 ден 7 ге чейин) оң баа коюу тартиби сунушталат. Алтынчы деңгээлдеги окуу жетишкендиги орун алган учурда окуучу мыкты билим алды деп бүтүм чыгарса болот.

Ошентип, баалоо системасы төмөндөгүдөй тартипте сунушталат: биринчи деңгээлге эки, экинчи деңгээлге – үч, үчүнчү деңгээлге – төрт, төртүнчү деңгээлге – беш, бешинчи деңгээлге – алты жана алтынчы деңгээлге – жети деген баа коюлат. Жыйынтыктоо иретинде, 7 баллдык баалоо системасын киргизүү окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо дүйнөнүн ар кандай өлкөлөрүндө ар түрдүү экендигине, Кыргызстанда мектептик билим берүү философиясы Уңгул концепциясын жетекчиликке алуу менен жаңыланганына жана Б. Блум сунуштаган билим алуунун иерархиялык структурасына (2001) таянганына басым жасайбыз.

Мезгилинде оң пикир жаратканына карабастан биздин сунуш агартуу министри тарабынан колдоого алынган жок. Анын себеби 12 жылдык билим берүүгө өтүүдө

коомчулуктун бүйүрүн кызыткан маселелердин көп болуп жаткандыгы, олуттуу каршылыктардын орун алышы жана бул маселеге кийинчерээк кайрылуу максатка ылайык болоору менен түшүндүрүлдү. Жумушчу топтун мүчөлөрү негизинен макул болушту. Бирок, таң калыштуусу, Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети расмий бекиткен “Он эки жылдык мектептик билим берүүгө өтүү концепциясында” талкуу учурунда олуттуу колдоо таппаган баалоонун жаңы системасын киргизүү белгиленип калган. Орун алган жобону толугу менен келтиребиз: “Объективдүү жана дифференциалдуу баалоо үчүн беш баллдык баалоо шкаласы он баллдык шкалага өзгөртүлөт. Мындай өтүү Баалоо концепциясында жана андан ары педагогдор үчүн методикалык материалдарда чагылдырылат” [8, 5-глава, 15-абзац].

Бул жобонун кайдан жана кантип пайда болгонуна, жумушчу топтун пикирине негизделбегенине, анын артында эл аралык долбоорлордун өкүлдөрү турганына жана ынанымдуу эмес экендигине басым жасап агартуу министри өткөргөн кезектеги жумушчу жолугушууда маселе көтөрдүм. Министр толугу менен мени колдоду жана Концепцияны расмий бекитүүгө даярдаган кызматкерге карата (Ф. Солтогулова) нааразычылыгын билдирди, тез арада түзөтүү тапшырмасын берди. Ошентип, көнүп калган беш баллдык баа кою системасы өзгөртүүсүз калды жана предметтик стандарттарды, окуу программаларын иштеп чыгууда жетекчиликке алынды.

Корутунду.

1. Кыргызстанда мектеп билимин 12 жылдык билим берүүгө өткөрүүгө байланыштуу кабыл алынган ченемдик-укуктук актылар окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоо системасын кайра карап чыгуу жана аны жаңылоо зарылдыгын айгинелейт.
2. Кыргыз элинин улуттук дүйнө таанымына, ыйык сандарына жана педагогика илиминдеги таанып-билүү теориясына таянган жети баллдык баалоо системасын киргизүү окуучулардын окуу жетишкендиктерин так, негиздүү жана тарбиялык багытта баалоого мүмкүндүк берет.
3. Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө расмий мүнөздөмө берүү жана алардын академиялык жетишкендиктерин жети баллдык шкала менен баалоо билим берүү процессинин мазмунун да, философиясын да жаңылоого өбөлгө түзөт.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 14.03.2015 жылдагы №131 токтому. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cbd.minjust.gov.kg/65-82/edition/29059/ru>.

2. Мамытов А. Оценка образовательных достижений учащихся начальной школы: монография / А. Мамытов, Г.С. Тагаева, Н.К. Кайдиева. – Бишкек: КАО, 2018. –135 с.
3. Кыргыз Республикасынын “Улуттук дем – дүйнөлүк бийиктик” унгужолу (2024, 18-декабрь). Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы: [Электрондук ресурс]. – Режим доступа: <https://cbd.minjust.gov.kg/18-11/edition/23328/kg/>
4. Кыргыз жараны – жарандардын өзүн-өзү таануусун өнүктүрүү Концепциясы (2020, ноябрь 13). Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cbd.minjust.gov.kg/430346/edition/1253187/kg>
5. Императорский рескрипт об образовании (1890). [Электрондук ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki>
6. Рузвельт Теодор. Как воспитать человека интеллектуально? (1910). Цитаты. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.google.com/>
7. Бенжамин Блумдун таксономиясы. [Электрондук ресурс]. – Режим доступа: <https://ky.wikipedia.org/wiki/>
8. Концепции перехода на двенадцатилетнее школьное образование (2024, октябрь 30). Постановление Кабинета Министров Кыргызской Республики: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://edu.gov.kg/posts/3614/>